

Dit hoofdstuk is afkomstig uit het boek *De Risico's van het Denken. Het treffen tussen Indiaanse spiritualiteit en techniek* van Jaap Breeveld. Copyright Stichting ReRun Producties & Uitgeverij Jan van Arkel, Utrecht, 1992. www.rerunproducties.nl

Het verstand is ons vermogen, onze gedachten niet tot het einde door te denken, opdat wij nog aan de werkelijkheid kunnen geloven.

Lazare Bickel, *La Physique confirme la philosophie.*

1. Het Fort van de Rede

Eerste Congres, Baltimore, 1980

Baltimore stond bekend als de bedrijvige stad van de grote scheepswerven: de stad van *Bethlehem Steel*. Veel oude industrieën zijn inmiddels weggetrokken. De stad scoort nu hoog op de negatieve rangorde van Amerikaanse steden. Het aantal armen en vooral het aantal geweldsmisdaden is bijzonder groot. De oude havenstad wil een nieuw leven beginnen door de sprong naar de toekomst te wagen. Zoals zoveel andere steden dat doen, werpt ook Baltimore zich op als een stad waar men de tekenen van de tijd heeft begrepen. Het stadsbestuur probeert de avant-garde naar zich toe te trekken. Onder leiding van de befaamde projectontwikkelaar James Rouse is de oude binnenstad rond de haven grondig gerenoveerd. Temidden van de vervallen havenbuurten rijst de moderne wijk *Inner Harbor* omhoog als een symbool van een nieuwe veelbelovende toekomst. Het centrum van de bruisende activiteit is het uiterst moderne *Convention Center*. Dit gebouw moet gelden als 'het mooiste en ruimste congrescentrum ter wereld'. De bouwkosten bedroegen vijftig miljoen dollar. Bij de vele attracties die dit conventiecentrum biedt horen ook de terrassen waar de congresgangers kunnen genieten van het uitzicht over de oude haven.

Onder de titel *Global Technology 2000* verzamelen zich hier in mei 1980 de promotors van de veelbelovende *high-tech*. Top-deskundigen uit de hele wereld zijn een aantal dagen bij elkaar om nieuwe plannen voor de toekomst te maken. Zij rennen af en aan op zoek naar microfoons, overheadprojectors, televisiecamera's, expositieruimten, om - waar dat maar kan - aan zoveel mogelijk andere deskundigen te vertellen wat ze sinds de vorige conventie weer aan nieuwe dingen hebben bedacht. De allernieuwste blauwdrukken voor de toekomst, dat is hun handel. Zij spoeden zich over roltrappen naar boven waar, tegelijkertijd in een groot aantal verschillende zalen, de technische sessies worden gehouden. Bij elke voordracht stromen de zalen weer vol. In de pauzes komen de dealers van de vooruitgang ogen en handen te kort om over de hele wereld heen hun nieuwe relaties te leggen. Het gaat goed in het bedrijf van de toekomst.

Het Convention Center en zijn omgeving is overigens alleen overdag het domein van de blanke deskundigen. 's Nachts zijn hier de werkloze zwarten de baas. Dat is 's morgens te zien aan de lege whiskyflessen en de bierblikjes die zij in de omgeving van het congresgebouw hebben achtergelaten. Zo te zien is er die nacht flink gedronken. De blikken en flessen staan in groepjes bij elkaar. Daar hebben zij vannacht dus samen gezeten: op de rand van de stoep, op lage muurtjes en op de stenen trappen van de woonhuizen.

Voor de allerarmsten in Baltimore is er geen hoop meer. Het overschot van de Amerikaanse samenleving, dat 'toch wel nooit meer een positieve bijdrage zal leveren', is 's nachts aan de beurt. Op de hoeken van de straten en in de bars en restaurants zullen de dealers van de achteruitgang hun slag slaan en speuren naar klanten. De *have-nots* beheersen het straatbeeld en hun harde *rap music* vult de binnenstad. Tenslotte valt het stil;

de zwarten trekken zich terug. Hun vrijheid van de nacht kan het daglicht niet verdragen.

De drie grote hotels waar de congresgangers slapen, *Lord Baltimore*, *Hilton* en *Holiday Inn*, liggen binnen *walking distance* van het conventiecentrum. De bizarre geluiden van de nacht zijn weer verstomd als de congresgangers in grote groepen de straat oversteken, op weg naar de volgende opwindende dag. Wanneer het congres 's morgens om 9 uur begint, hebben de *have's* het weer voor het zeggen.

De conferentie over *Global Technology 2000* is het grootste en breedst opgezette symposium dat ooit belegd is door het *American Institute of Aeronautics and Astronautics* en strekt zich uit over vijf dagen van plenaire zittingen, *overview sessions*, en technisch gespecialiseerde bijeenkomsten. De conferentie bestrijkt de belangrijkste gebieden van moderne techniek: transport, energie, ruimtevaart en defensie. De voorzitter van de conferentie, Laurence J. Adams, schrijft in het programmaboekje dat deze conferentie een nieuw gebied tot ontginning zal brengen. Er zullen ook hooggeplaatste politici aan deelnemen en er zullen voordrachten worden gehouden die betrekking hebben op 'het meest geavanceerde denken in vrijwel elke voorstelbare specialiteit'. Hier zullen de professionele denkers dagenlang vertellen wat zij van de toekomst verwachten en daarmee, zoals het programmaboekje aankondigt, 'ons voorstellingsvermogen geweld aan doen'.

Waarover spreken die verzamelde mannen die vanuit Amerika en de hele wereld zijn komen aanvliegen om in dit congres hun graantje mee te pikken? Op een willekeurige dag van de vijfdaagse conferentie - woensdag 7 mei - worden er 's morgens negen verschillende sessies gehouden over gespecialiseerde onderwerpen. In *session 14* verdiept men zich in de economische vooruitzichten voor het jaar 2000. Men breekt zich het hoofd over de verminderde groei en de stijgende werkloosheid. Men ziet talloze mogelijkheden voor conflicten. 'Vergeet ook de inflatie niet', zo wordt het gehoor voorgehouden. Inflatie is vooral een gevolg van het feit dat de mensen minder van de toekomst verwachten. Iedereen graait dan wat hij krijgen kan. Je krijgt de inflatie pas weer omlaag als je de verwachtingen van de mensen vergroot. Maar hoe je het ook wendt of keert - en dat wordt met veel grafieken en tabellen aangetoond - wat je in ieder geval moet hebben is innovatie. Het meest zorgelijke van alles is daarom de vermindering van de uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling.

Op deze bijeenkomst van specialisten komt de stemming er pas goed in als later op de morgen George Sloan van McDonnell-Douglas het woord krijgt over de relatie tussen economie en defensie. Hij komt uit St. Louis en begint met te zeggen dat sociale voorzieningen nodig zijn omdat je anders zoveel sociale onrust krijgt dat je nog niet eens van de economische groei kunt genieten.

Sloan geeft een schrikjagende vergelijking van de Amerikaanse en Russische uitgaven voor defensie en zo schildert hij verder aan het vijandbeeld dat deze conferentie beheerst. De meeste sprekers houden het vaag en spreken over de vijand of de tegenstander, *the adversary*. Sloan noemt de Russen wel met name. Hij laat een dia zien met een wereldkaart waaruit duidelijk blijkt hoe de Sovjet-Unie aan alle kanten wordt omgeven door vijanden. Zo'n bedreigde tegenstander is gevaarlijk. Daarom moeten de Verenigde Staten vooral hun verdediging - dat wil dus zeggen de bedreiging van de Sovjet-Unie -

opvoeren. Hier verkoopt men allang geen lineaire logica meer maar alleen argumenten om de concurrentie en innovatie in stand te houden.

Sloan vertelt dat hij vroeger zelf infanterie-officier is geweest. Hij weet dus wat het is. Aan het eind van zijn verhaal beveelt hij zijn gehoor nog even aan de *Baltimore Sun* van gisteravond te kopen omdat daar zo'n goede beschrijving in stond van de MX-raketten. Dan breekt hij zijn speech af met de opmerking dat de hem toegemeten spreektijd maar kort was en dat hij zich daarom helaas heeft moeten beperken tot het Oost-West conflict en dus maar niet naar het Noord-Zuid conflict tussen rijke en arme landen heeft gekeken. 'Eerlijk gezegd', zo besluit hij, 'zou ik ook niet weten wat ik daarmee aan moet.'

Tijdens de middagpauze is er een speciale attractie. Dan komt George Bush spreken, één van de presidentskandidaten van de Republikeinse Partij. Omringd door een cordon veiligheidsagenten, die in een grote boog om het gehoor heen gaan staan en steeds recht de zaal inkijken, begint hij zijn verkiezingspeech. Het wordt een thuiswedstrijd, want George Bush is één van hen. Hij is aangekondigd als oud-ambassadeur bij de Verenigde Naties, oud-directeur van de CIA, oud-ambassadeur in China en 'vroeger heeft hij in Texas ook nog in de olie gezeten'.

George Bush begint met een grap. Hij is een beetje laat omdat zijn vliegtuig bij de landing werd opgehouden door het vliegtuig waarin zijn tegenstander Edward Kennedy zat, 'en dat vliegtuig vloog zo langzaam; het had namelijk twee linkervleugels'. Het gehoor, mensen die overwegend op de een of andere manier veel aan vliegtuigen verdienen, vindt de grap wel aardig, maar moet er toch niet hard om lachen. Dan gooit Bush het over een andere, meer serieuze boeg. Als directeur van de CIA is hij in de gelegenheid geweest om 'de wereld te leren kennen, zoals die werkelijk is'. Hij zegt dat hij daarom klaar staat voor de uitdaging van de toekomst. 'Het is goed om de mensenrechten te respecteren, maar tegelijkertijd hebben we behoefte aan een realistisch defensiesysteem. We moeten de overheidsuitgaven beperken, maar tegelijkertijd de defensie-uitgaven verhogen.' Nog klapt er niemand. Dat gebeurt pas als Bush zich vierkant achter de kernenergie plaatst en zegt dat 'we in dit land kernenergie best kunnen gebruiken'. Dan krijgt Bush, zoals dat heet, de handen op elkaar.

Na de middag is er een zeer druk bezochte zitting over het 'Perspectief van de Amerikaanse Defensie'. Men zal het gaan hebben over technologische veranderingen in de defensiesystemen die, zo legt de voorzitter uit, 'een gevolg zijn van de rusteloosheid van de mensheid'.

De eerste lezing is van William R. Richardson, commandant van het *Army Training Doctrine and Command* in Fort Leavenworth. Hij heeft iemand meegebracht die de dia's voor hem projecteert; voor zo ver te zien de enige zwarte in de overvolle gehoorzaal. Richardson praat over de 'mist op het slagveld van de toekomst' en legt uit dat de snelle veranderingen in de techniek bij de legerleiding als het ware een mist veroorzaken. De generaals zijn niet dom, zegt hij, maar wetenschap en techniek verstoren steeds weer opnieuw de methoden en technieken waarmee zij zich net vertrouwd hebben gemaakt. De groei van de techniek heeft de fundamenten onder de militaire strategie en tactiek weggenomen. Het begrip verrassing zal steeds meer een *technische* verrassing worden. Dat

plaatst de legerleiding wel voor het moeilijke probleem van de 'menselijke dimensies'. Hoe moet je mensen leren om zich met de nieuwe techniek te assimileren? Zullen soldaten met een geringe opleiding in staat zijn om zulke ingewikkelde systemen te hanteren? Het enige dat er op zit is nog betere soldaten te maken. Richardson verwacht dat in 1986 in elke legerdivisie duizend computers in gebruik zullen zijn. Hij adviseert tot de bouw van 'robuuste' organisaties die dergelijke hoogtechnologische gevechten aankunnen. Maar, zo vraagt hij zich af, als de Verenigde Staten het kunnen, kunnen de andere NAVO-bondgenoten het dan ook? De Verenigde Staten en de Sovjet-Unie kunnen het wel aan. Die beschikken beiden over 'supreme' elektronische instrumenten. Daarmee kunnen de grote mogendheden elkaar in de gaten houden. Dan komt er dus ook geen oorlog. 'Er komt juist oorlog als we technisch achterop raken.'

Deze luitenant-generaal zou best een bisschop kunnen zijn. Hij heeft een eminent grijs hoofd en draagt een grote zegelring. Zo te zien een zalvende man die geen vlieg kwaad doet, maar wat hij zegt is allesbehalve zachtvaardig en in feite zeer angstaanjagend. Hij praat opgewekt over de techniek van de nieuwe sensors, waarmee 'je alles, wat maar beweegt of schiet, kunt doden'.

De volgende spreker, vice-admiraal Staser Holcomb, maakt eveneens een onverdachte indruk. Opnieuw een rustige, ascetische en sympathiek aandoende man met een verzorgd grijs hoofd. Ook hem zou je eerder in een klerikale rol verwachten. Het is dat hij een indrukwekkend uniform aan heeft, anders zou je niet vermoeden dat deze verfijnde man directeur is van *Navy Program Planning* van het Departement van Marine en dus van alles moet weten over de gevaarlijkste wapensystemen die de marine in petto heeft. Hij kondigt aan, dat hij zijn voordracht met veel dia-beelden zal illustreren, want, zo zegt hij, 'een speech van het Pentagon zonder dia's is als een tuin zonder bloemen'.

Holcomb besteedt veel aandacht aan wat hij noemt de 'meer complexe elektronische omgeving' van de marine. De techniek dringt volgens hem haar oplossingen op aan de marine en creëert zo nieuwe problemen. De tendens is duidelijk in de richting van nog grotere precisie en nog meer centralisatie. Hij constateert dat men in de Verenigde Staten in de afgelopen decennia veel te weinig aandacht heeft besteed aan de race in de moderne techniek. Die gemakkelijke tijd is voorbij, zegt Holcomb: 'Er is een einde gekomen aan die dertigjarige vakantie.'

De rij sprekers maakt steeds duidelijker wat het *beslissend patroon* zal zijn van de nieuwe ontwikkeling van de techniek. Er is een onmiskenbare tendens om de militaire krachtmeting naar de ruimte te verplaatsen. Dan wordt het vooral van belang de ruimtesystemen zoveel mogelijk onafhankelijk van de grond te maken. De strategische systemen moeten autonoom worden. De elektronische systemen zijn kwetsbaar voor storingen - men houdt steeds meer rekening met storingen ten gevolge van atoomexplosies - en daarom is het beter om zo min mogelijk kwetsbare verbindingen te hebben tussen de systemen in de ruimte en de commandoposten op aarde. Een moeilijkheid is ook nog wel het toekomstig tekort aan geüniformeerd personeel - aan mensen dus. Maar dat zal het Pentagon er niet van weerhouden de militaire activiteiten in de ruimte in de komende twintig jaar nog verder te consolideren. Op korte termijn overschat men de mogelijkheden

van de techniek, maar op lange termijn worden die mogelijkheden volgens de experts duidelijk onderschat.

Luitenant-generaal Tom Marsh, de commandant van de Divisie voor Elektronische Systemen van de Amerikaanse Luchtmacht in Hanscom, is een buitengewoon prozaïsch spreker. Hij leest zijn voordracht voor van papier, snel en monotoon. Die saaie voordracht verhult de verschrikkelijke zaken waarover hij spreekt. Zijn voordracht gaat ondermeer over de moderne communicatie-apparatuur die beschikbaar komt en die de legerleiding in staat zal stellen de strijd op het slagveld op afstand nauwkeurig te volgen. 'We mogen verwachten dat we in 1990 een *theater-wijd* beeld van het slagveld kunnen produceren, inclusief alle gegevens van radar en vliegtuigen' - zo kondigt hij aan, als gold het een nieuw model auto. Natuurlijk bezweert hij zijn gehoor dat zij niet bang hoeven te zijn dat de oorlog onmenselijk zal worden en in handen van robots terecht zal komen. Dat zeker niet. De technische hulpmiddelen zullen nooit de menselijke besluitvorming kunnen vervangen. Maar het menselijk brein is wel begrensd in zijn vermogen tot het opnemen van gegevens. Computers zijn nodig om het brandstofverbruik te blijven volgen en 'om de bommen in mindering te brengen die al gevallen zijn'.

Tom Marsh dreunt verder en beschrijft het toekomstig commando- of beleidscentrum, waar alles is gericht op wat hij noemt 'de fusie van de informatie terwille van de commandant'. Dankzij de computer kan die commandant - en dat is in hoogste instantie de president van de Verenigde Staten - in vijf minuten zien hoe de komende twaalf uur op het slagveld zullen gaan verlopen; een computerprognose van het strijdtoneel. De commandant kan vanuit zijn stoel in het controlecentrum twee beeldschermen tegelijk gadeslaan. Het ene scherm geeft het werkelijke beeld van het slagveld en het andere geeft de verschillende opties die voor de bestaande situatie beschikbaar zijn. De kunst is dan om die twee beelden in elkaar te schuiven. 'Zoals u ziet, we maken goede vooruitgang', zegt Tom Marsh aan het einde van zijn toespraak. De voorzitter bedankt hem voor zijn speech en zegt: '*Susan will pick up your questions.*' Hij wijst daarbij op een secretaresse in een citroengeel mantelpak - een eenzame vrouw in een zee van geslaagde mannen. Susan loopt tussen de rijen door en verzamelt briefjes met vragen. Eén van de vragen luidt: 'Hoe betalen we al deze dromen?' En een andere: 'Is het niet gevaarlijk ons zo op geautomatiseerde apparatuur te verlaten?' Het antwoord op de laatste vraag wordt snel gegeven. De oplossing is: *redundancy* - dat betekent: *overdaad*, meervoudige uitvoering van alle apparatuur. En: 'Computers heb je vooral nodig om de stortvloed van informatie te verwerken. Maar het menselijk oog blijft nodig voor de beoordeling van de situatie.' Dat nog wel.

Een heel andere vraag die wordt opgeworpen heeft betrekking op de complicaties die kunnen ontstaan met een vrouwelijk vrijwilligersleger. Het onderwerp heet *Human Sexuality in Combat*. Die vraag wordt beantwoord door James Wade, assistent van de staatssecretaris voor Atoomenergie van het Departement van Defensie. 'Het antwoord op die vraag moet wachten tot na de volgende oorlog. Pas na die oorlog zullen we met dat probleem de nodige ervaring hebben opgedaan.' De assistent-staatssecretaris vindt het zelf een sterk antwoord. Hij gooit zijn aantekeningen op het katheders en kijkt indrukwekkend de zaal in.

De volgende dag wordt de officiële vergadering afgesloten met een plechtige plenaire zitting. De titel *21st Century Expectations* heeft iets weg van de schijnwereld van een filmstudio in Hollywood en dat heeft de vergadering eigenlijk ook wel.

De eerste spreker is de directeur van het *National Air and Space Museum*, Noel W. Hinnens, die komt vertellen dat hij verwacht dat vanaf het begin van de éérentwintigste eeuw mensen voor een enkele reis naar Mars zullen gaan. Die mensen zullen zich daar in leven moeten houden met voedsel afkomstig uit landbouwcultures die gebaseerd zullen zijn op nieuwe methoden van genetische manipulatie.

Een kopstuk van de Californische ruimtevaart- en defensiegigant *TRW Inc.*, John Foster, brengt in zijn voordracht de kernenergie ter sprake. Hij constateert met spijt dat de industrie met een verkeerde aanpak de zaak van de kernenergie verknoeid heeft. 'Als we dat in de toekomst met bijvoorbeeld de kernfusie niet beter doen, zullen ze het ons niet meer toestaan.' Interessant dat men in deze kring met een zekere huiver spreekt over de tegenbeweging waarmee men wel degelijk rekening houdt. 'We moeten komen met een goed concept van hoe een reactor eruit komt te zien, ook politiek en sociaal' - zo luidt het advies van deze topman uit de praktijk van de industrie.

De voorzitter kondigt de hoge gastspreker aan: dr Walter B. La Berge, onderminister van Defensie voor Onderzoek en Technologie. De titel van zijn voordracht zal zijn *The world we live in*. La Berge beschrijft onze wereld aan de hand van dia's en grafieken. Eén grafiek geeft de gemiddelde leeftijden in 1978 en het jaar 2000 in verschillende gebieden van de wereld. In 1978 is de gemiddelde Amerikaan bijna 30 jaar, maar in 2000 zal hij al boven de 35 zijn. In India ligt het gemiddelde nu op 19 jaar, en dat zal oplopen tot 22 in het jaar 2000. Maar in Afrika bezuiden de Sahara, daar is men nu gemiddeld 17.8 jaar en in 2000 nog maar 18.3 jaar oud. De boodschap is duidelijk: de werkelijke bedreiging voor de Verenigde Staten ligt niet in de Sovjet-Unie, maar in de vitaliteit van de Derde Wereld.

La Berge vertoont nog een andere onrustbarende grafiek. In die grafiek worden de militairen van de Amerikaanse strijdkrachten ingedeeld volgens *mental category*. Daaruit blijkt duidelijk dat de Amerikaanse soldaat mentaal achteruit gaat en dat 'terwijl wij juist steeds meer deskundigheid nodig hebben voor het bedienen van de moeilijke systemen'. Eén oplossing zou kunnen zijn om de toekomstige soldaten een speciale training te geven voordat zij het leger in gaan. Want volgens La Berge is de training die de gewone scholen geven onvoldoende. Nog een andere oplossing is de uitbreiding van de opleiding met behulp van simulatie-apparatuur: net zoals piloten op de grond oefenen in een zogenaamde *linktrainer*, omdat vlieglessen in echte vliegtuigen te duur worden. 'Maar', zo klaagt La Berge, 'nu is de simulatie-apparatuur weer te duur geworden: wel 10 tot 20 miljoen dollar.' La Berge begrijpt dat niet. Dat hoeft toch niet zo duur te zijn. In goktenten zie je toch overal de meest gevarieerde simulatie-apparaten. De simulatie-apparaten die La Berge op zijn dia's laat zien lijken inderdaad op automaten in goktenten.

De toekomst ligt volgens La Berge in de zogenaamde *voice technology*. De technologie die het mogelijk maakt om direct met computers in menselijke taal te

converseren, is voor de Amerikaanse defensie de 'meest opwindende kans'.

La Berge enthousiasme kent geen grenzen en eigenlijk verspreekt hij zich. Sprekend over de regulering van het luchtverkeer, filosofeert hij erover hoe de computers de luchtvaartleiders zullen instrueren en zegt dan dat 'de machine de mens zal gaan leren hoe hij moet spreken'. La Berge heeft wel gelijk, maar is het wel zo verstandig om dat nu al in het openbaar zo duidelijk te zeggen?

La Berge dwaalt steeds verder af en de relatie met de titel van zijn lezing *The world we live in* raakt zoek. Hij blijkt gefascineerd door twee dingen. Het eerste is hijzelf. Hij laat steeds dia's zien van een voorbijgane tijd: opnamen waar hijzelf op staat als de piloot van een primitieve tweedekker. Met vlieg helm op steekt zijn hoofd uit het vliegtuig en kijkt hij vlak voor de start nog even lachend achterom in de camera. Het tweede waar hij verrukt over is, is de micro-elektronica. Die nieuwe techniek levert volgens La Berge een geweldige bijdrage aan het militaire apparaat. '*Micro-electronics, that's what the frontier is*' roept hij geestdriftig. 'Technologische superioriteit, daarin ligt onze kracht!' Iedereen klapt heel hard en de voorzitter bedankt hem voor zijn inspirerende speech: '*Thanks very much, Bob!*

De man voor wie het applaus zo gul wordt gegeven is helaas geen cabaretier, maar een machtig bureaucraat dichtbij de top van het machtigste land. Een man van zijn niveau hoeft maar één instructie te geven en het kolossale apparaat dat Amerikaanse Defensie heet zal onmiddellijk reageren. En die siddering van orders en commando's verplaatst zich bliksemsnel als een schokgolf door het hele land, tot in alle kampementen, kazernes, vliegvelden, instituten en universiteiten. Het is jammer dat het allemaal moet gebeuren. Zelf zouden ze het ook liever anders hebben gezien, maar het is steeds weer *the adversary* die hen opjaagt tot een nog grotere uitdaging aan het Amerikaans technisch vernuft.

Als onderminister van Defensie is La Berge speciaal belast met Onderzoek en Technologie. Hij weet dus als geen ander wat er in de wereld van het militaire onderzoek omgaat en hoe ver de *High Frontier* in de ruimte al is gevorderd. De plannen hebben nog geen vaste vorm, maar uit wat de sprekers in het conferentiecentrum daarover loslaten is wel af te leiden dat er iets broeit. Er wordt op gezinspeeld dat het hoog tijd is om het *Fortress America* nu ook naar de ruimte uit te breiden. Men verwacht veel van een samenbundeling van nieuwe technieken. *Synergie* noemt men dat. Het is een nieuw toverwoord. Wat die nieuwe toverformule inhoudt is dat men alles doet om de nieuwe technieken zo te mengen, dat er *vanzelf* een bevruchtende wisselwerking ontstaat, waaruit spontaan weer een nieuwe techniek naar boven komt. Niet de mensen maar de nieuwe technieken slaan de handen in elkaar. Het jongste plan dat uit deze kruisbestuiving is opgebloeid, is het idee om de ruimte boven Amerika te omgeven met een ondoordringbaar gordijn van laserstralen. De deskundigen op het congres kijken elkaar verrukt aan: *als dat eens zou kunnen!*

Het Convention Center in Baltimore fungeert als een *Fort van de Rede*. Binnen de kolossale muren van het congrescentrum verlaat men zich op het gezond verstand. Bij alles wat daar binnen wordt beweerd, bepaalt de rede het verschil tussen goed en kwaad. Zonder dat kader, zonder die metafoer van zekerheid, zouden de Amerikaanse onderminister van defensie en de vele andere sprekers op dit congres hun griezelverhalen niet kunnen

verkopen. Een gehoor dat niet door datzelfde denkpatroon is geconditioneerd zou zich afwenden en de sprekers voor waanzinnig verklaren.

Voordat hij het sprekerspodium verlaat moet Bob La Berge toch nog iets van het hart, omdat hij dat eigenlijk niet goed begrijpt. Bij alle twijfels die hij heeft over het defensie-apparaat en over de kwaliteit van het Amerikaanse beroepsleger, maakt hij zich, zo zegt hij, nog de grootste zorgen over het personeelstekort. Voor de vuist weg pratend richt hij zich opeens tot de vaders in de zaal: 'Ik weet niet hoe het met u is gesteld. Ik ben zelf vader van vijf volwassen kinderen, maar ik heb nog steeds geen kleinkinderen. Ik begrijp niet hoe dat komt. In de Verenigde Staten worden de mensen steeds maar ouder, en ten zuiden van de Sahara blijft de bevolking praktisch even jong...'

Voor La Berge zijn er weinig geheimen. Hij praat met de hoogste heren en hij weet alles van de nieuwe plannen die voor de toekomst op stapel staan. Het enige dat voor hem echt een raadsel blijft is waarom hij, als vader van vijf kinderen, nog steeds geen kleinkinderen heeft. Het meest onbegrijpelijke is eigenlijk dat La Berge dat niet begrijpt. Of zou hij soms verwachten dat jonge mensen kinderen zullen krijgen om het personeelsprobleem van het Amerikaanse leger op te lossen?

Al doet La Berge wel alsof er geen eind aan komt, aan alles komt een eind, zelfs aan het Redelijke Rijk van Amerika. Overal om hem heen ziet La Berge de bruisende levenskracht van de techniek. De onderminister kickt op de vitaliteit en het steeds toenemend geweld van de techniek. 'Technische superioriteit, daar ligt onze kracht', heeft hij uitgeroepen. De kracht van *wie?* Wie zijn *wij* eigenlijk? La Berge zelf is al niet zo jong meer. Hij is allang niet meer de jonge piloot op de dia's van zoëven. Misschien had hij wel gedacht dat hij zelf blijvend was, of althans zijn kinderen, zijn kleinkinderen... of anders de micro-elektronica, het leger... of in ieder geval het Pentagon - dat lijkt zeker gebouwd voor de eeuwigheid.

Het onbehagen van de onderminister is niet nieuw. Het is al zo oud als de mens. La Berge is niet de enige die in de verleiding komt om zich in te beelden dat hijzelf en de dingen om hem heen op een of andere wijze toch blijvend zijn. Het verlangen naar iets blijvends is zo algemeen menselijk dat men zich - bij gebrek daaraan - graag een onveranderlijk idee vormt. La Berge koestert niet alleen zo'n idee; het idee heeft voor hem ook gestalte gekregen in de duurzame macht van het Pentagon. Maar alles, ook de macht van het Pentagon, is vergankelijk. De illusie dat alles blijvend is is een ongerijmdheid waarin mensen gemakkelijk vervallen, een hersenspindel, dat - zoals de boeddhisten allang weten - een bron is van veel menselijk lijden.

* * *

In zijn boek *The Anatomy of Dependence* geeft de Japanse schrijver Takeo Doi een verklaring voor de precare situatie waarin de moderne westerse mens zich bevindt.

...de huidige vervreemding heeft zijn oorsprong in de ontdekking van de mens dat hij zich vergiste toen hij, van het begin van de moderne tijd af, ging geloven dat hij op eigen benen kon staan en door de *rede* alleen onafhankelijk zou zijn....

De moderne mens, ... die in zijn vertrouwen op de rede alles heeft geprobeerd, begint aan zichzelf te wanhopen. Zonder twijfel: de wetenschappelijke beschaving heeft met de macht van de mens gepronkt zodat iedereen het kon zien. Maar dit strekt de mens niet langer, zoals vroeger, tot inspiratie. De mensen bespeuren dat de bronnen van het leven opdrogen. En om te herwinnen wat verloren ging, bepalen zij dat zij als het ware zullen terugkeren tot hun naakte zelf: dat zij weer zullen leven bij gevoel in plaats van bij verstand.¹

De verzamelde mannen in Baltimore hebben het te druk voor zulke irrationele gedachten. Daarvoor biedt zelfs het massale congressentrum te weinig ruimte. De rede is de gevestigde orde en die orde beschikt over het leger.

Thomas Jefferson heeft de Amerikanen deze weg gewezen toen hij in 1801 bij zijn inauguratie als president zei: 'Een fout in opinie valt nog wel te tolereren, als *de rede* tenminste de vrijheid wordt gelaten die opinie te bestrijden.' Ook de Amerikaanse historicus Daniel Boorstin schreef ter gelegenheid van het 200-jarig bestaan van de Verenigde Staten: 'We gaan door met het experiment dat we in de achttiende eeuw zijn begonnen.' Amerikanen hoeven zich volgens hem geen zorgen te maken over 'het dogmatisme van de experts of over de buitensporigheid van onze verbeelding, zolang de rede vrij wordt gelaten de grondtoon van ons denken te zijn en de markt van het denken open blijft voor competitie'. De rede als wervende beeldspraak. Voor Boorstin is de rede de hoogste autoriteit. De rede is het hogere wezen waarin hij gelooft. Amerika is in zijn gehoorzaamheid aan de rede al tot het uiterste gegaan. Ook al worden de uitkomsten van de rede tot een nachtmerrie, Amerika gaat verder.

Wij begonnen als een *Land of the Otherwise*. Niets onderscheidt ons méér. Niets heeft ons meer on-Europees gemaakt dan ons ongeloof in de oude goed geformuleerde onmogelijkheden. Iedere dag worden we uitgenodigd iets nieuws te proberen. En we geven nog steeds het traditionele, uitbundige Amerikaanse antwoord: '*Why not!*'²